

METODA SOCIOLOGIJE: ZNANJE, O KATEREM SE RAZPRAVLJA

Namen pričujočega zapisa je komentar metodskih vidikov besedila kolega Zdravka Mlinarja. Svoj komentar nameravam umestiti v vprašanje pozicije sociologije in statusa sociologa v razmerju do konkurenčnih znanj drugih strok in tudi do vsakdanjega znanja v obliki (samo)razumevanja akterjev. Moja teza je, da je sociološko znanje skozi svojo naravo izrazito opredeljeno kot znanje, o katerem se razpravlja (glej npr. Seidman, 2008; Badely, 2009), za razliko od znanja, pri katerem je ideal doseganja soglasja. Delovanje sociologa ali sociologinje pogosto opisujejo kot »konstruiranje prikazov družbenega življenja« (Ragin, 2007), pri čemer je izpostavljena aktivna vloga pri vzpostavljanju družbenih dejstev kot predmetov proučevanja. V nadaljevanju se bom usmeril na prikaz »nastajanja sociologije« v enem, po moji oceni, izjemno kakovostnih primerov tovrstne prakse.

Najprej pogledjmo, kaj je predmet proučevanja v besedilu »Življenjsko okolje ...«. Pustimo ob strani vsebinsko pestrost obravnavanih bivalnih oblik, katerih raznovrstnost je posebej bogata prav v mejnem priobalnem območju. V tem okviru najdemo kot predmet proučevanja probleme od uporabe avtomobila, doživljanja življenja na poti, sprememb velikosti gospodinjstev do varovanja kulturne dediščine, turizma, življenja oseb s posebnimi potrebami ... skratka, vsebinsko inkluzivnost, ki jo sam avtor karakterizira z opazko: »Vse je v prostoru.« Kot enega ključnih problemov izpostavimo vprašanje, kako prostorske, fizične, grajene strukture (»bivalno okolje«) vplivajo na navade in identiteto. Teze v tej smeri so npr.: povezava med stanovanjskimi razmerami in omejevanjem števila rojstev; obravnava načrta urbanistične ureditve prometa v soseski Žusterna z vidika (omejenega) vpliva na spremenjene prevozne navade; razpoložljivost parcel kot omejevalni dejavnik pri stanovanjski gradnji. In obratno: kako pobude, delovanje, interesi, potrebe, vrednote akterjev vplivajo na spremembe v »bivalnem okolju« (npr. akcija Turistične zveze Slovenije »Moja dežela – lepa in gostoljubna« (ne) pomaga pri pospravljanju dvorišč; osamosvajanje mladih vpliva na adaptacije enodružinskih hiš; kako se spreminjajo prostori vsakdanjega življenja ob spremembah navad).

V ozadju razprav o teh problemih pa je še bolj temeljno vprašanje: kako, s kakšnimi sredstvi, pod kakšnimi pogoji, upošteva kakšne okoliščine lahko različni akterji dosežejo uveljavitev sprememb in ureditev problemov, s katerimi se srečujejo; se pravi, vprašanje pogojev in možnosti družbenega delovanja.

No, prav pri slednjem vprašanju postane vprašanje vloge sociologije ključno. Komentarji, kot so »napačne predpostavke«, »nepredvidene, nena-meravane posledice«, »pavšalno omejevanje«, »ne znajo ceniti«, »kratkovi-dnost, kratkoročni interes«, »utapljanje v tekočem«, »profitna logika«, (samo) »estetska razsežnost«, »neupoštevanje zunanjih dejavnikov«, »veliko poenosta-vljanja«, kažejo na postopek, pri katerem sociolog ali sociologinja pojmovne kategorije – spontane predstave akterjev o bivalnem okolju, s katerimi se na različnih ravneh strokovnega ali laičnega govora artikulirajo pripovedi o tem, kaj je treba spremeniti, se pravi, utemeljitve prostorskih posegov, ali, obratno, zakaj nečesa ne smemo spremeniti, s svojega položaja kot sociologa (nekoga, ki ve, da so to tudi samo prikazi in poizkusi opravičevanja, v ozadju katerih je lahko neznanje, premajhna razgledanost, preozek časovni horizont, ozek, parcialni interes) pomaga dekonstruirati. Urbanist, planer, arhitekt, samograditelj, podjetnik, turist, mladina, starejši – vsaka od specifičnih kategorij se s svoje pozicije moči oz. nemoči, vsakokratne lastne perspektive, v dialogu s sociologom ali sociologinjo prestavlja v pozicijo enakovrednega sogovor-nika, pri čemer je njegova oz. njena vloga skozi ponovno doživetje in rekon-strukcijo položaja posameznih kategorij (»oseba kot akter«), da pomaga pri (samo)razumevanju in, v kolikor gre za akterje in kategorije ljudi z manjšo družbeno močjo in vplivom, pripomore pri usposabljanju za delovanje. Avtor govori npr. o »opolnomočenju«, »položaju manjšin«, »sami se ne znajo organi-zirati« ... Sociologija tako pomaga oblikovati prostor razprave o samoumevno-stih predstav vsakdanjega življenja akterjev s širše perspektive konfliktov in možnosti doseganja soglasij (»krepitev civilne globalne družbe«).

Če razpravljamo o metodi, pogledjmo torej, kakšen postopek sociolog pri tem uporablja. Ključno orodje in postopek je uporaba specifičnega kategorialnega aparata. Z uporabo tega aparata postanejo samoumevnosti vsakdanjega samorazumevanja akterjev iz te, drugačne perspektive manj samoumevne in postanejo del tega znanja, samopredstav in osmišljanja delovanja, ki je podvrženo razpravi. Lahko bi rekli torej, da je postopek sociologa v tem, da v uvodu omenjeno razpravno (»contested knowledge«) naravo svojega znanja prenese na druga, specializirana področja, in ta druga področja naredi kot sestavni del dialoga, širše interdisciplinarne razprave, skozi katero se razmerja moči in podrejenosti, hierarhij, itd. jasneje predsta-vljajo, razkrivajo. Postopek sociologije se kaže skozi odprtost za oplajanje abstraktnih kategorij z »bogastvom raznovrstnosti v konkretnih družbenih okoljih«. Sociolog ali sociologinja na ta način, skozi dialog z ostalimi vple-tenimi akterji pripomore tudi k dekonstrukciji predstav o morebitni lastni privilegirani poziciji govorjenja o družbenih dejstvih. Brez tega preizkusa se kaže vsebinska praznost abstraktnih pojmovnih kategorij, npr. ko v uvodu v knjigi govori o vsebinski izpraznjenosti večine v zadnjem desetletju modne literature o globalizaciji.

Kateri so tipični primeri tovrstnih pojmov? Lahko bi začeli že kar pri individualizaciji in globalizaciji. Osamosvajanje in povezovanje. Lokalno in globalno, globalno. Prostor tokov. Bivanje in gibanje. To, kar pri Minarju predstavlja že skoraj obsedenost z uporabo nekaterih pojmovnih dvojic v nasprotjih (že skoraj vsaka teza naleti na svoje izjeme), se kot spoznavno tvoren pristop izkaže skozi aplikacijo teh pojmovnih kategorij v širokem zamahu pri soočenju z družbeno realnostjo, pri čemer je prav posebej izstopajoča potreba po živem dialogu z akterji in preverjanjem, ali pojmovne kategorije, ki jih predlaga, prestanejo tudi preizkus posvojitve in avtentičnega prikaza doživljanja bivalnega okolja s strani akterjev (izkušnjo s prvooosebno opravljenimi intervjuji avtor opisuje kot »pознаvalski pogovor«, »obojestransko doživetje«).

Značilen primer tovrstnega dialoga pojmovnih kategorij v nastajanju je, da – kljub temu da avtor v preambuli v knjigi prisega na pomen objektivnosti in preverljivosti teoretskih prikazov – paradokсно tudi spodletelo kategorialno posvojitve empiričnega predstavlja kot še neuresničen primer, Webrovski idealni tip, za katerega ni nujno, da se enoznačno ujema z empirično preverjenimi dejstvi. Kategorije ostanejo še vedno uporabne tudi skozi nasprotje do empiričnega, kot nekaj, kar kot še nedoseženo predstavlja projekt nastajajoče prihodnosti. Na ta način sociologija pripomore k širšemu dialogu o stanju in nastajanju bivalnega okolja, po eni strani z enciklopedičnim nizanjem primerov iz zakladnice akumuliranega znanja, posplošitev in primerov, vzetih tudi iz drugih okolij, po drugi strani nakazujejo možnosti alternativnih scenarijev prihodnosti, s tem da se ta prihodnost kaže kot možnost ali pa kot grožnja, ki se ji z zavestnim (v nasprotju s spontanim) delovanjem lahko izognemo; kadar pa gre za neizogibno (ob spoznavanju robustnih trendov in dolgoročnih sprememb), da jo znamo predvideti in sprejeti v načrtovanju svojega delovanja.

Sicer pa je pri uporabi virov za Mlinarja značilno to, kar sta Brewer in Hunter zapisala v svoji monografiji večmetodskega raziskovanja (1989), prvi te vrste v času, ko to še ni bila modna usmeritev: da je (že prej) marsikateri avtor uporabljal večmetodski pristop, ne da bi se tega zavedal in ga kot takega posebej poudarjal. Bogastvo in raznovrstnost virov sta naravnost osupljiva: popisni podatki, povzetki iz časopisov, anketni podatki, etnološki viri, neposredna opazovanja in dokumentacija materialnih ostalin, nestrukturirani intervjuji, uradni dokumenti, poročila elaboratov in delavnic ... Prav množina uporabljenih virov je dokaz zavedanja avtorja, da je smisel pojmovnih kategorij preizkus v delovanju, uporabnost pri soočenju s primeri in črpanje novih vsebin iz primerov. Pri tem je v spoznavnem smislu opazen realizem: tako tudi občasno neujemanje pojmovnih kategorij s primeri (»izjeme«, »situacijsko določeno«, »ostanki preteklosti«) ne predstavlja nujno razloga za opuščanje kategorij, ki se sicer nakazujejo kot veljavne v

širših okvirih. Obenem bogastvo virov omogoča bolj relevantne zaključke, ko gre za soočanje več virov med sabo. Npr. dokumenti prostorskih planov v soočenju z registrsko pridobljenimi podatki o demografskih trendih in anketno pridobljenimi podatki o stališčih. Ali pa konceptualna poglobitev z osebnimi stiki in nestandardiziranimi intervjuji, kadar »dogajanja ni mogoče zajeti le s standardiziranimi postopki anketnega raziskovanja« (423). Avtor je pozoren tudi glede morebitnega »enostranskega, neobjektivno predstavljenega stanja« (424) v intervjujih, kar je še en primer razkrivanja problematike neenake moči različnih akterjev. Ravno tako kot opažanje, da je avtor kot ugledni profesor in akademik imel odprta marsikatera vrata, ki bi sicer ostala nedostopna za najete anketarje. Ali je v tem tudi nevarnost, da »teze«, ki jih je avtor nameraval preverjati skozi pogovor, ne naletijo na potrjevanje zaradi spoštovanja avtoritete? Zanimivo bi bilo tudi vprašanje selektivnosti prikaza podatkov glede na ogromno količino izvirnega gradiva. Tu je očitno prevladala težnja po »uokvirjanju skozi primere« (Ragin), iskanje značilnih primerov kot ilustracij pojmovnih kategorij, katere selektivnost pa se nato kompenzira s statističnimi podatki o razširjenosti in spremembah v času.

Seveda gre tudi v tem prikazu sociologije v nastajanju, primera sicer redke izvirne teoretske in empirične produkcije v Sloveniji, za omejen obseg moči in vpliva. Kaj je problem? Sociolog kot laik na ozkih strokovnih področjih seveda upravičeno lahko pričakuje kritične pripombe, npr. strokovnjakov za prometne tokove, strokovnjakov zdravstvene in socialne varnosti, urbanistov in arhitektov, varuhov kulturne dediščine, demografov, ekonomistov, tudi ozkih specialistov za področja, kot je sociologija družine, itd., o posameznih zaključkih, ki zadevajo to ozko strokovnost. Le čevlje sodi naj kopitar, s tem da je sociolog kot *specialist za splošnost* še posebej ranljiv, zlati še zaradi inovativne in preizkuševalske narave svojih predlogov in pojmov, ki se – upošteva je, da gre za hipoteze – lahko izkažejo tudi kot dokaj odmaknjeni od realnosti, pač ne prestanejo vedno preizkusa. Posameznim zaključkom lahko očitamo tudi prenagljenost (potrditev teorije o globalizaciji in individuaciji skozi graf pripravljenosti na preselitve v ozkem časovnem horizontu petih let na str. 22), pomanjkanje upoštevanja drugih vzrokov in v literaturi uveljavljenih razlag (za spremenjene družinske vzorce itd.), premalo podrobno razdelavo vsakega posamičnega problema. Vendar v tem prej zrcali zavestna pristranskost, omejitev ob že tako širokem zajemu »primerov«, ki sami – bolj kot za potrjevanje hipotez – služijo za ponazoritev posamične zakonitosti ali pa – vzeto kot enako veljavno – odstopanja od nje. Odlika dela je namreč prav berljivost, poljudnost pri obravnavi sicer teoretsko izjemno abstraktnih vsebin, ki se še poudari skozi bogastvo in preglednost grafičnih prikazov in odlomkov, ki ilustrirajo posamezne primere. Omejen izbor literature o posamičnih pojavih sledi bolj namenu, da se pregledno predstavi tematike kompleksnih navezav in prepletenosti

posamičnih pojavov v okviru celote. Končen rezultat tega pa je, da so omenjene kompleksnosti med seboj ponovno vzpostavljene v rekonstrukciji, ki povezuje med nivoji, viri, akterji, časovnimi horizonti itd. na način, kot ga tematizira npr. tudi globalna etnografija (glej Gille, O Riain, 2002).

LITERATURA

- Badley, Graham (2009): Academic writing: contested knowledge in the making? *Quality Assurance in Education*. Vol 17, 2, 104-117. doi: 10.1108/09684880910951345.
- Brewer, John, Albert Hunter (1989): *Multimethod Research: A Synthesis of Styles*. London: Sage.
- Gille, Zsuzsa and Sean O Riain (2002): Global Ethnography. *Annual Review for Sociology*. 28: 271-95. doi: 10.1146/annurev.soc.28.110601.140945.
- Ragin, Charles C. (2007): *Družboslovno raziskovanje: enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Seidman, Steven (2008): *Contested knowledge: social theory today* / Steven Seidman. – 4th ed. – Malden (MA); Oxford; Carlton: Blackwell.